

Dr. Horváth Zita

Tartalom:

- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK
MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN
- A FELVILÁGOSULT ABSZOLUTIZMUS
POLITIKÁJA ÉS MAGYARORSZÁGI KÉPVISELŐI

EURÓPAI JELENTŐSÉGŰ URALKODÓHÁZAK (XVIII. század)

- A Hohenzollern ház a XVII. században
- A Hohenzollern ház terület-szerzése a XVIII. században
- A Habsburg ház a XVII. század végétől
- A Habsburg ház terület-szerzése a XVIII. században
- A Habsburg ház terület-vesztése a XVIII. században
- A Romanov ház a XVII. században
- A Romanov ház terület-szerzése a XVIII. században
- Lengyelország határa 1772-éig
- Francia Bourbonok
- Spanyol Bourbonok
- Hannoveri ház
- Oszmán ház
- A Német-római Birodalom határa
- Országhatár 1795-ben

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- Lakosságszám
- Népsűrűség
- Etnikai megoszlás
- Felekezeti megoszlás
- Társadalmi tagolódás

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- Lakosságszám

1526 körül: kb. 3,3-3,5 millió

1715-20. évi adóösszeírás alapján: 3,5-4 millió (becslések:
a 19. században még 2,5 millió; a két világháború
között 3,5 millió/Horvátországgal együtt 4,1 millió)

1785-87. évi népszámlálás: kb. 10 millió (1787: 8 millió
556 ezer+Határőrvidék: 9,6 millió)

Összesen: több mint megkétszereződött a lakosságszám,
a Habsburg Birodalom 23 milliós össznépeességének
43,4%-át tette ki.

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

A népességnövekedés okai:

- Természetes szaporodás emelkedése a békés viszonyok között (a születési arányszám és a házasságok termékenysége magas volt a frissen telepített helységeekben: ezer házas nő több mint 300 gyereket szült évente, vagyis 1 házasságra több mint 10 élveszületés jutott)
- Házassági szokások (ahogy haladunk egyre keletebbre alacsonyabb életkorban házasodnak az emberek: a nők átlagosan 20, a férfiak 22 éves korban házasodtak először, de a lányoknál gyakori a 18 éves kor)
- Gazdasági fejlődés

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

Betelepítések (1720-1787 között 1,2-1,3 millió)

- Belső paraszti vándormozgalom: a sűrűbben lakott nyugati, északi és keleti dombos-hegyes vidékekről, valamint Erdélyből az Alföld és a Kelet-Dunántúl ritkán lakott vagy puszta területeire. (Földbőség, enyhébb földesúri terhek)
- Önkéntes bevándorlás: románok Erdélybe és a Temesközbe; ruszinok a Kárpátokon túlról.
- Kis számban érkeztek csehek, lengyelek, görögök, örmények (spontán bevándorlás)

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

Szervezett betelepítések:

- főként szerbek és németek. 1690-ben kb. 100 ezer szerb költözött be a Balkánról Magyarországra, többségüket a Határőrvidéken telepítették le. Sokan Dél-Magyarországon a kamarai birtokokon telepedtek le, de a Dunántúlon és a Duna mentén is (Buda, Pest, Szentendre, Vác, Komárom, Győr).
- Katolikus bosnyákok és horvátok (bunyevacok, sokácok) a Balkánról a Bácskába, Baranyába és Tolnába a felszabadító háború idején.

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- Németek: 300-400 ezer Németország nyugati és déli területeiről az uralkodó toborzólevelére
- Így jöttek létre az ország német (sváb) falusi településterületei: Bakony, Vértes és Pilis hegység, Buda és Pest környéke, Szatmár, Baranya és Tolna (Schwäbische Türkei), a Bácska és a Temesköz

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

A népességcsökkenés okai:

- Járványok: pestisjárványok 1708, 1712, 1737-1742; a halálos áldozatok száma több százezer. Gyógyítani nem tudták, egyedüli lehetőség a vesztegzár volt. Tífusz, influenza, kanyaró, diftéria. A 19. század elejétől: himlő elleni védőoltás. A rossz minőségű vizek miatt: malária.
- A 18. század elejétől 1780-as évekig kedvező demográfiai viszonyok, utána megnövekedett a halandóság.
- Rossz higiénés viszonyok

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

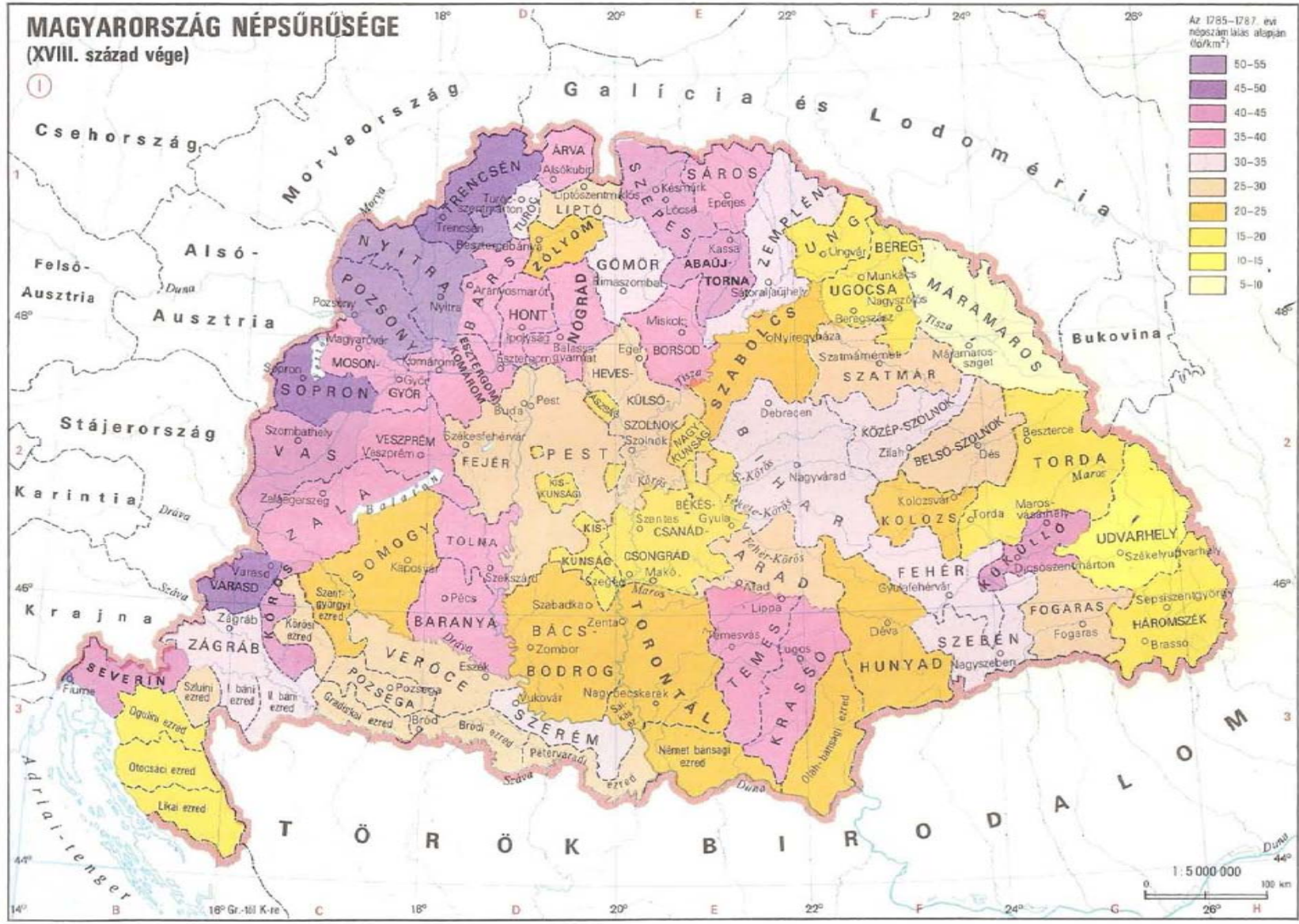
- Népsűrűség

18. század eleje: 12-13 fő négyzetkilométerenként

1720-as összeírás szerint: 100 négyzetkilométerre az egykori Királyi Magyarország területén 119 adózó családfő jutott, a volt hódoltsági területen 54 adózó családfő. (Sopron megyében 262, Vasban 257 adózó háztartás jutott 100 négyzetkilométerre, Békésben csak 20, Csongrádban 34.)

1787: 30 fő/négyzetkilométerenként (Magyarországon 32, Erdélyben 27, a horvát megyékben 41, Szlavóniában 29, a Határőrvidéken 23)

MAGYARORSZÁG NÉPSŰRŰSÉGE (XVIII. század vége)

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- Etnikai megoszlás

Magyar 3,5 millió (Horvátország és a Határőrvidék nélkül 40-44%)

Román kb. 1,5 millió

Szlovák 1,25 millió

Német 1,1 millió

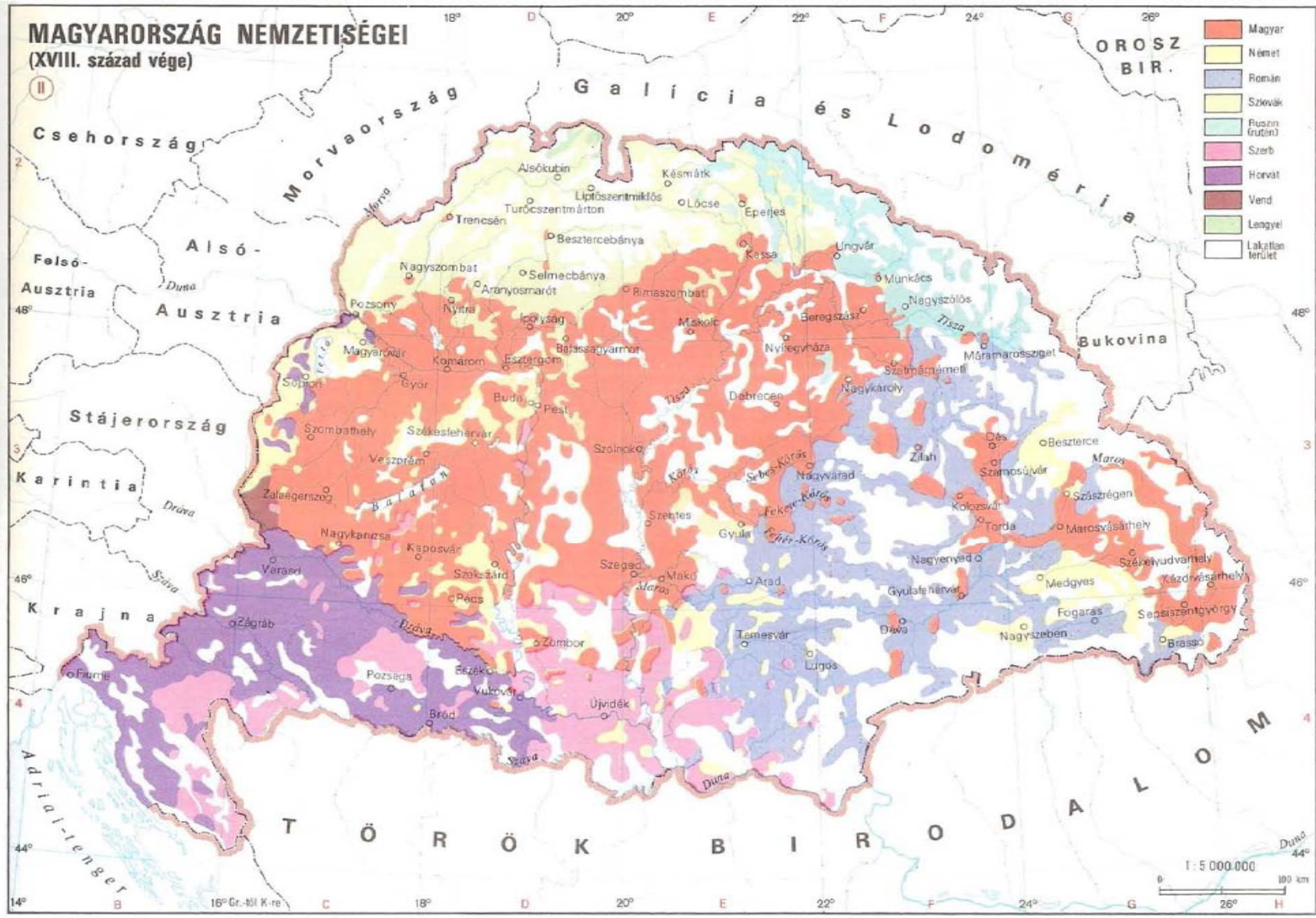
Horvát 0,8 millió

Szerb 0,6 millió

Ruszin/ukrán 0,3 millió

Örmények, görögök, más töredék népek 0,3 millió

MAGYARORSZÁG NEMZETISÉGEI (XVIII. század vége)

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- Felekezeti megoszlás

Római katolikus 49% (magyarok, horvátok, szlovákok, szlovének, németek)

Református 14% (magyarok)

Evangelikus 9% (németek, szlovákok, magyarok)

Görög keleti/ortodox 21% (szerbek, románok, görögök)

Görög katolikus 6% (ruszinok, románok)

Zsidó 1% (1787-ben 83 ezer fő)

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

Társadalmi tagolódás

- Betelepülők csonka társadalmat alkottak (nemesi, polgári rétegek többségükben hiányoznak)
- Nemesi társadalom: differenciált
  - Főnemesség
  - Köznemesség
  - Kisnemesség
- Jobbágyság
- Polgárság

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

Nemesi társadalom: differenciált, összesen 198 ezer nemes férfi a 18. század végén, ez kb. 388 ezer fő. A lakosság 4,5%-a volt nemes. A nemesség 90%-a maga művelte földjét, vagy nem volt egyáltalán birtoka.

- *Főnemesség*: az úrbérrendezés idején 311 főnemes családot írtak össze, az ő kezükön volt a jobbágyok 49%-a, ők töltik be az országos főméltóságokat, udvari tisztségeket.

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- *Köznemesség:*

Felső rétege: vezető megyei tisztségeket töltöttek be.

- Jómódú középbirtokos nemesség (bene possessionati), az úrbérrendezés idején kb. 185 köznemesi birtokos, 1000-5000 hold közötti úrbéres földet bírt, kb. 185 jobbágycsaláddal rendelkezett.
- Középbirtokos nemesség: 500-1000 hold úrbéres földdel rendelkeztek, a kb. 300 ilyen birtokos, kb. 65 jobbágycsalád felett rendelkezett. 100-500 hold közötti birtokkal rendelkezett kb. 1300 birtokos, 30 jobbágycsalád felett gyakoroltak földesúri jogokat.

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- *Kisnemesség*: a nemesség 90%-a ide tartozott, nagyon heterogén.
- Kisbirtokos nemesek: néhány jobbággal vagy zsellérral rendelkeztek
- Egytelkesek vagy kurialisták: maguk művelték a földjeiket
- Armalisták: földdel sem rendelkező nemesek. Állami adót nem kellett fizetniük, de megyei adót igen.

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZADBAN

- *Jobbágyság:* A 18. században jogilag két részre oszlott, örökös és szabadmenetelű jobbágyokra. Az úrbérrendezés 3 kategóriát különböztetett meg: telkes jobbágyok, házas zsellérek, házatlan zsellérek. Szolgáltatásaikat urbárium, szerződés vagy szokásjog alapján teljesítették. Helyzetüket az úrbérrendezés (1767) és a jobbágyrendelet szabályozta (1785). Adóztak a földesúrnak, az egyháznak, a vármegyének és az államnak.
- *Polgárság:* a 18. században a rendi polgárfogalom volt érvényben, miszerint csak az számított polgárnak, aki szabad királyi városban lakott.

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- Felvilágosult abszolútizmus értelmezése
- Felvilágosult intézkedések Mária Terézia alatt
- Felvilágosult intézkedések II. József alatt

A felvilágosult abszolutizmus politikája és magyarországi képviselői

Felvilágosult abszolutizmus értelmezése, elvi alapja

- Az európai perifériák elmaradottabb államainak sajátos kísérlete a modernizációra, az európai fejlettebb országokhoz való felzárkózásra. (Habsburg Birodalom, Oroszország, Poroszország, Portugália, Spanyolország, a Skandináv-félsziget, Itália egyes részei, pl. Toscana)
- Német természetjogi iskola államelmélete (Samuel Puffendorf, Christian Thomasius, Christian Wolff), amelyet Bécsben Karl Anton Martini és Joseph Sonnenfels professzorok adaptáltak a Habsburg Birodalom viszonyaira. Központjában a közjó (bonum publicum) elérése állt.

A felvilágosult abszolutizmus politikája és magyarországi képviselői

Felvilágosult intézkedések Mária Terézia (1740-1780) alatt

- A felvilágosult abszolutizmus kezdete : 1765 (reformok már korábban is)
- Indíttatása: kevésbé a felvilágosult tanok, mint inkább a keresztény-katolikus uralkodó meggyőződése, miszerint a legfőbb feladata az alattvalók sorsáról való gondoskodás: „... nem akarok elkárhozni egy pár mágnás és nemes miatt.” (Levél Pálffy Miklós országbíróhoz 1767-ben)
- A reform főbb területei: hadügy, adórendszer, pénzügy, kormányzat (Friedrich Wilhelm Haugwitz)

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- Reformok a Habsburg Birodalom örökös tartományaiban: sikerül elérni a nemesség és az egyház megadóztatását, ez gazdasági fellendülést hozott. A gazdasági ügyeket az Udvari Kamara (Hofkammer), a közigazgatási ügyeket az Osztrák-cseh Kancellária
- A felállított hivatalok között voltak birodalmi szintűek: Udvari Állami Kancellária (1742, 1753-tól államkancellár Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg), Udvari Haditanács (Hofkriegsrat), Udvari Kamara (Hofkammer), Általános Kereskedelmi Igazgatóság (1746, 1762-től Kereskedelemügyi Tanács), Pénzverési és Bányaigazgatóság (1742), Udvari Egészségügyi Bizottság (1753), Államtanács (Staatsrat, 1761. Elnöke Kaunitz)

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

Reformok Magyarországon

- Legfontosabb kormányzervek: Magyar Kamara, Magyar Kancellária, Magyar Királyi Helytartótanács, Erdélyi Kancellária
- Merkantilista gazdaságpolitika – autarkia – iparfejlesztés, mezőgazdasági reformok (Vámrendelet 1754)
- 1767. január 23. Úrbéri rendelet
- 1773-tól lélekösszeírások (1770: A Helytartótanács szabályozta az egyházi anyakönyvezést)
- Egészségügyi reformok: 1752 főispáni utasítás – minden megye alkalmazzon képzett orvost, járásonként képzett bábaasszonyt, 1768-ban megismételték.

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- 1770. Regulamentum sanitatis (az egészségügy minden területére kiterjedő, átfogó szabályozás)
- 1777. Oktatásügy: Ratio Educationis (Ürményi József a kancellária tanácsosa)

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

II. József (1780-1790) uralkodása alatti reformok

- 1765-től német-római császár, társuralkodó, 39 évesen veszi át a trónt
- 9 évig uralkodik, kb. 6 ezer rendeletet alkot
- A rendeletek az élet minden területét szabályozzák
- A reformok főbb területei:
  - Vallás- és egyházpolitika
  - Közigazgatás
  - Igazságszolgáltatás
  - Társadalompolitika
  - Gazdaságpolitika

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- Vallás- és egyházpolitika:
  - 1781. Türelmi rendelet
  - 1781. Placetum regium
  - 1782. szerzetesrendek feloszlatása (134 férfi és 6 női kolostort szüntettek meg)
  - 1782. Egyházügyi udvari bizottság
  - 1783-1784. Papképzés átszervezése (Pest, Pozsony)

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- Közigazgatás:
  - Helytartótanács és a Magyar Kamara összevonás (székhely Buda)
  - Magyar és Erdélyi Kancellária összevonása
  - 1784. Hivatalos nyelv a német
  - Magyarországot 10, Erdélyt 3 kerületre osztotta, élükön királyi biztosok
  - 1784-87. Népszámlálás
  - 1786. Kataszteri felmérés

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- Gazdaságpolitika:
  - Elv a fiziokratizmus: cél a mezőgazdaság fejlesztése
  - Birodalmi autarkia
  - 1783. Fiziokrata adóreform (Karl Zinzendorf)

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- Társadalompolitika
  - 1783. A jobbágyok szabad rendelkezési joga az ingó javaikkal, szabad házasságkötés, szabad pályaválasztás/mesterségválasztás
  - 1785. Jobbágyrendelet: szabad költözési jog, a földesúr engedélye nélküli tanulás, a földesúri előjogok korlátozása
  - 1786. Botbüntetés tilalma, parasztügyvédek alkalmazása
  - Terv: a nemesség megadóztatása (nem valósult meg)

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- Igazságszolgáltatás
  - 1786. Polgári törvénykönyv (törvény előtti egyenlőség)
  - 1787. Büntető törvénykönyv (Sanctio Criminalis Josephina). Ez az első modern értelemben vett büntető törvénykönyv. (A nemesi származás nem mentesít a büntetéstől.)
  - 1781. Könyvvizsgáló Bizottság (székhely Bécs): kivette a cenzúrát az egyház kezéből és enyhítette a cenzúra szigorát.

A felvilágosult abszolútizmus politikája és magyarországi képviselői

- 1787. Török háború II. Katalin orosz cárnő oldalán, ahol maláriát kap
- 1788-1790. Felkelés Németalföldön, 1790-ben kimondják Belgium függetlenségét.
- 1790. január 26-án visszavonja a rendeleteit, 3 kivétellel (türelmi rendelet, jobbágyrendelet, az alsó papságra vonatkozó rendelet)
- 1790. február 20-án meghalt

Ajánlott irodalom:

Ifj. Barta János: A 18. század története. Bp. 2000.

Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás.

Magyarok Európában III. Bp. 1989.

Katus László: Magyarország a Habsburg
Monarchiában (1711-1918). In: Romsics Ignác szerk.
magyarország története. Bp. 2007. 488-580.